

ПОНЯТТЯ ЛІСУ ЯК ПРЕДМЕТА ЛІСОВОГО ПРАВА

У статті наводиться загально-юридичні поняття лісу, лісового фонду, права власності на ліси в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, а також розглядаються ліси як предмет лісового права.

Ключові слова: лісовий фонд, право власності на ліси в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, ліс – об'єкт правової охорони, ліс – об'єкт правового використання, предмет лісового права.

Ліси є національним надбанням України. Площу земель лісового фонду держави становлять близько 10,8 млн. гектарів, з них 9,4 млн. гектарів вкрито лісовою рослинністю. Лісистість площі країни становить 15,6 %. Загальний запас лісів оцінюється в 1,7 млрд. кубометрів. Водночас унаслідок аварійних викидів на ЧАЕС в Україні забруднено понад 4 млн. гектарів лісів, у тому числі 157 тис. гектарів виведено із господарського обороту внаслідок високих рівнів радіоактивного забруднення [1, с. 39].

Ліси є основною складовою навколишнього природного середовища і як будь-який природний об'єкт характеризуються відповідними ознаками: біологічними, екологічними, економічними та юридичними.

За своїми біологічними ознаками ліси – це унікальне природне явище, яке являє собою сукупність дерев, чагарників, іншої лісової рослинності (трави, мохи, лишайники тощо), ґрунтового покриву, що взаємопов'язані й впливають одне на одного та на навколишнє природне середовище. У цьому значенні поняття лісів є складовою поняття рослинного світу.

Важлива особливість лісів полягає в тому, що вони є відтворюваним природним ресурсом, а процес відтворення пов'язаний із значним строком вирощування (кілька десятиліть).

Ліси – це також середовище проживання диких тварин у всьому їх видовому і популяційному різноманітті. Лісам належить вагома роль у підтриманні гідрологічного режиму рік, запобіганні ерозії та забрудненню ґрунтів, у боротьбі з суховіями, регулюванні кислотного балансу в атмосфері, а також у створенні необхідних умов життя на Землі.

Таким чином, екологічними ознаками лісів є виконання ними кліматорегулюючих, середовищезахисних, ґрунтозахисних, водоохоронних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих, рекреаційних та інших екологічних функцій.

У цьому значенні закон вживає термін «корисні властивості лісів», які полягають у їх здатності зменшувати вплив негативних природних явищ, захищати їх від ерозії, регулювати стік води, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища і очищати його, сприяти оздоровленню населення та його естетичному вихованню.

За таких умов ліси мають велике естетичне, виховне, науковопізнавальне та інше значення [2, ст. 3] і використовуються для суспільних потреб.

Економічне значення лісів полягає у тому, що вони є основним джерелом лісових ресурсів, тобто деревини, технічної й лікарської сировини, кормових, харчових та інших лісових продуктів, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва. Зокрема, ліси – це основа кормової бази для тваринництва, ведення мисливського господарства, основа паперової, меблевої, фармацевтичної та інших видів промисловості.

Різні аспекти охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, що мають відношення й до лісів, знайшли відображення у працях таких вчених-юристів, як: В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, С.О. Боголюбов, А.П. Гетьман, Б.В. Єрофєєв, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, Н.Р. Малишева, М.І. Малишко, В.Л. Мунтян, В.В. Петров, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга.

З урахуванням паритету екологічних і економічних ознак ліси України, за своїм економічним і господарським значенням, поділяють на дві групи [2, ст. 36-41].

Так, до першої групи належать ліси, що виконують переважно природоохоронні функції. Залежно від переваг виконуваних ними функцій ліси першої групи відносяться до водоохоронних, захисних, санітарно-гігієнічних та оздоров-

чих категорій захищеності. До першої групи належать також ліси на територіях природно-заповідного фонду, лісоплодові насадження і субальпійські деревні та чагарникові угруповання.

До другої групи належать ліси, що поряд з екологічним мають експлуатаційне значення, і для збереження їх захисних функцій, безперервності та невиснажливості їх використання встановлюється режим обмеженого лісокористування.

Юридичне поняття лісів пов'язане з формуванням лісового фонду, який становлять усі ліси на території України [2, ст. 4]. Особливістю лісового фонду України є віднесення до нього, крім лісів, земельних ділянок, не вкритих лісовою рослинністю, але наданих для потреб лісового господарства.

До лісового фонду не належать: усі види зелених насаджень у межах населених пунктів, які не віднесені до категорії лісів; окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільсько господарських угіддях, садибах, присадибних ділянках, дачних і садових ділянках. На цю рослинність не поширюється правовий режим, встановлений для лісів.

Землі, зайняті лісом, не включаються до складу лісового фонду, оскільки вони включаються до складу земель лісового фонду. До земель лісового фонду належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства [5, ст. 55].

У складі земель лісового фонду виділяють а) лісові площі: вкриті лісовою (деревною і чагарниковою рослинністю); не вкриті лісовою рослинністю, які підлягають залісненню (зруби, згарища, рідколісся, пустирі тощо), зайняті лісовим шляхами, просіками, протипожежними розривами; б) нелісові площі: зайняті спорудами, пов'язаними з веденням лісового господарства, трасами ліній електропередач, продуктопроводів та підземними комунікаціями тощо; зайняті сільськогосподарськими угіддями (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища, надані для потреб лісового господарства); зайняті болотами і водоймами в межах земельних ділянок лісового фонду, наданих для потреб лісового господарства [2, ст. 5].

Межі земель лісового фонду можуть розширюватися за рахунок відводу під лісорозведення земель із інших категорій земельного фонду, а також скорочуватися в результаті вилучення земель із цього фонду для інших державних та

громадських потреб. Віднесення земельних ділянок до складу земель лісового фонду, визначення їх меж провадиться в порядку, встановленому земельним законодавством.

Уся сукупність дерев, чагарників, іншої лісової рослинності визначається об'єктом права власності. Отже, наступною юридичною ознакою лісів є те, що це не лише самостійний і відособлений об'єкт природи, а й об'єкт права власності.

Право власності на ліси – це центральний інститут лісового права, який включає в себе сукупність правових норм, спрямованих на регулювання відносин власності на ліси з метою захисту, розвитку, охорони цих відносин та раціонального використання і відтворення лісів.

В об'єктивному значенні право власності на ліси – це така сукупність правових норм, яка закріплює володіння, користування і розпорядження лісами, а також забезпечує охорону і захист права власності від протиправних дій третіх осіб. Право власності на ліси в суб'єктивному значенні – це закріплені у відповідних нормах лісового права юридичні можливості конкретного власника володіти, користуватися і розпоряджатися належними йому лісами на свій розсуд у межах закону. Це суб'єктивне право має абсолютний характер: правомірному суб'єкту протистоїть необмежена кількість зобов'язаних осіб, які не повинні своїми діями порушувати це право.

Усі ліси в Україні є власністю держави. Право державної власності на ліси є юридичним вираженням націоналізації лісів. Державна власність на ліси є головною умовою забезпечення підвищення продуктивності, охорони та відтворення лісів, посилення їх корисних властивостей, задоволення потреб суспільства у лісових ресурсах на основі науково-обґрунтованого раціонального використання. Держава як єдиний власник визначає порядок і умови користування лісами, систему органів управління у галузі використання лісових ресурсів, способи охорони та захисту лісових багатств [2, ст. 6].

З огляду на зазначене суб'єктом права власності на ліси є держава. Водночас ст. 13 Конституції України та ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначають, що природні ресурси України, у тому числі ліси, є власністю українського народу, який має право на володіння, використання та розпорядження природними багатствами держави.

На відміну від лісів, землі лісового фонду, можуть перебувати як у державній, так і в комунальній та приватній власності. Громадянам і юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісового фонду загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. Громадяни та юридичні особи в установленому порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення [3, ст. 56].

За своїм змістом право власності на ліси включає в себе сукупність повноважень власників щодо права володіння, права користування та права розпорядження лісами. Держава як основний власник лісів реалізує свої повноваження через відповідні державні органи управління, підприємства, установи, організації та громадян, за якими ліси закріплюються як об'єкт управління, охорони та використання.

Об'єктом права власності на ліси є усі ліси України, які становлять її лісовий фонд. Уся сукупність дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, які віднесені до поняття лісу, визначаються об'єктами права державної власності доти, поки вони ростуть на землі. Зрубані дерева, чагарники та інші лісові ресурси не є частиною лісу, вони перетворюються в його продукцію, яка є самостійним об'єктом права власності. Якщо власником лісу є держава, то правомірно заготовлені лісові ресурси можуть належати на праві власності не лише державі, а й колективу та окремим громадянам [9, с.149-150].

Право державної власності не поширюється також на усі види зелених насаджень, які не віднесені до категорії лісів і знаходяться у межах населених пунктів: окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках. Відповідно до положень законодавства, такі насадження можуть бути віднесені до комунальної, колективної чи приватної форми власності. Таке положення, зокрема, міститься у ст. 13 Закону України «Про власність», відповідно до якої насадження на земельній ділянці, наданій громадянину, є об'єктом його приватної власності.

На забезпечення захисту права державної власності на ліси спрямована вся система правових норм лісового та іншого законодавства.

За загальним принципом будь-які угоди або інші дії, які в прямій або прихованій формі по-

рушують право державної власності на ліси, визначаються законодавством недійсними. Особи, які винні у скоєнні зазначених угод, несуть кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність відповідно до чинного законодавства. Незаконно добута деревина та інші лісові ресурси підлягають вилученню. У разі неможливості вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів стягується їх вартість.

Однією з головних юридичних ознак лісів є їх державний облік та охорона. Реєстрація лісів у державних облікових документах як об'єкт права власності, управління, використання та охорони полягає у тому, що вона дає можливість відмежувати ліси від інших природних ресурсів, встановити знаходження їх на спеціально виділених землях, визначити власників, користувачів, органи, що здійснюють управління в галузі раціонального використання та охорони лісів [10, с. 525-525].

Отже, ліси – це самостійний і відтворюваний об'єкт природи і складова навколишнього природного середовища; об'єкт рослинного світу; об'єкт державної власності у вигляді сукупності дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, ґрунтового покриву; джерело одержання деревини та іншої лісової продукції, що є базою для ведення різних галузей господарювання; об'єкт природи, який виконує кліматорегулюючі, захисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції та який впливає на навколишнє природне середовище; розміщений на спеціально виділених землях і зареєстрований у державних лісооблікових документах як ліс, об'єкт власності, управління, використання та охорони.

З метою здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів України від знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, спрямованих на захист від шкідників і хвороб, на раціональне використання і відтворення, в державі забезпечуються правова охорона лісів, яка полягає в нормативному регулюванні суспільних відносин у цій сфері. Система правових норм, які регулюють суспільні лісові відносини на основі права державної власності на ліси і особливих принципах, становить самостійну галузь права – лісове право України.

Предметом лісового права у загальному Admin стр. 25 14.02.2011 лісів, їх відтворенню і охороні. Проте лісові відносини мають і відповідну специфіку. Так, використання лісів включає в себе відносини як лісокористування,

так і державного управління у цій сфері. Перші зумовлені економічною роллю лісів, необхідністю задовольнити потреби суспільства в лісових ресурсах (заготівля деревини, живиці, другорядних лісових матеріалів, збір грибів, горіхів, ягід, лікарських рослин тощо). Водночас такі суспільні відносини зумовлені захисними, санітарно-гігієнічними, водоохоронними, оздоровчими, рекреаційними функціями лісу, необхідністю використовувати його в культурно-оздоровчих, науково-дослідних цілях тощо [11, с. 23–27].

Відносини державного управління в цій галузі виникають у сферах планування, прогнозування, обліку і ведення лісового кадастру, контролю, надання лісів у користування тощо й базуються на праві власності держави на ліси.

До предмета лісового права належать суспільні відносини по відтворенню, охороні та захисту лісів. Відтворення – це природна властивість лісів, яка в умовах її інтенсивного використання має велике державне значення. Тому в державі за допомогою правових та інших заходів забезпечуються підвищення продуктивності лісів, лісорозведення, догляд за лісами, їх штучне і природне відновлення, регулюються спеціальні види рубок. Охорона лісів – необхідна форма взаємодії: суспільства і природи, що включає в себе відносини по охороні лісів від пожеж, незаконних рубок, порушення порядку користування. Захист лісів здійснюється з метою боротьби зі шкідниками, хворобами лісів тощо.

Відповідну самостійність у предметі правового регулювання лісовим правом становлять відносини, пов'язані з веденням лісового господарства. Лісове господарство – це самостійна галузь народного господарства, метою якої є вирощування, зберігання, раціональне використання лісів. Воно пов'язане не лише з різними видами використання лісів, а й з використанням земель лісового фонду. До структури лісового господарства належать лісгоспи, які здійснюють відпуск деревини, облік лісового фонду, лісовідновлення, догляд за лісом тощо; лісгоспази, ліспромгоспи, лісокомбінати виступають як користувачі лісових ресурсів.

Не належать до предмета лісового права відносини по наданню земель лісового фонду в користування (для лісовідновлення, лісорозведення, насадження лісових культур, організації розсадників, будівництва різних споруд, влаштування доріг, службових наділів, городів тощо), по веденню мисливських господарств, осушенню і меліорації лісів, догляду за

грунтами; по реалізації лісової продукції. Це вже відносини інших галузей права (земельного, фауністичного, господарського тощо).

Отже, предмет лісового права становлять суспільні відносини права державної власності на ліси, управлінські лісові відносини, відносини лісокористування, відтворення, охорони та захисту лісів.

Лісове право керується відповідною системою принципів, у яких відображені найбільш суттєві риси суспільних відносин та вимог, що встановлюються до правового регулювання, реалізації правових норм.

Лісове право входить також до системи природоресурсного права як комплексної галузі права, яке у свою чергу складається із відповідних галузей, спрямованих на регулювання суспільних відносин щодо використання та охорони земель, вод, надр, тваринного світу, атмосферного повітря, в тому числі лісів [12, с. 154-155].

Систему лісового права України становлять такі правові інститути, як: право власності на ліси; право лісокористування; правові засади управління в сфері використання та охорони лісів; правова охорона лісів; відповідальність за порушення лісового законодавства.

Правові норми лісового права містяться у відповідних джерелах, що формують систему лісового законодавства. Юридичними засадами лісового законодавства є Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Лісовий кодекс України, Закон України «Про рослинний світ», інші нормативні акти. Лісовий кодекс України розроблений відповідно до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища», і тому таке співвідношення їх, як частини до цілого спонукає визначити лісове законодавство як складову загальної галузі екологічного права [13, с. 231-232].

Складовою частиною лісового законодавства є також численні акти з даного питання, затверджені постановами Кабінету Міністрів України: Санітарні правила в лісах України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р.; Порядок поділу лісів на групи, віднесення їх до категорії захищеності та виділення особливо захисних земельних ділянок лісового фонду, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року; Правила рубок головного користування в лісах України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року тощо.

У межах своїх повноважень документи нормативного характеру в цій галузі (накази, інструкції, положення, рішення тощо) приймають центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади з питань лісового господарства, місцеві ради, державні адміністрації. Як правило, такі акти обов'язкові для виконання всіма підприємствами, установами, організаціями, їх посадовими особами та громадянами в галузі використання, відтворення, охорони та захисту лісів.

Література

1. *Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні* / – К., 1998. – с.39.
2. *Лісовий кодекс України* // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 17. – ст. 99.

К.Ю. Корнєєва

Понятие леса как предмета лесного права.

В статье рассматриваются обще-юридическое понятие леса, лесного фонда, права собственности на лес в объективном и субъективном понимании, а также рассматривается лес как предмет лесного права.

K.U. Korneeva

The article deals with general legal concept of forests, forest fund, ownership of forests in objective and subjective sense, but is also considered a forest as an object of forest law.

3. *Земельний кодекс України* // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 3-4. – С.27–78.

4. *Мунтян В.Л.* *Правова охорона природи УРСР* / В. Мунтян – К., 1982.

5. *Екологічне право України.* Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.

6. *Лазаренко Я.М.* *Становлення законодавчих систем в Україні. Розвиток лісового законодавства України* / Я. Лазаренко – К.: Право України. – 2003.

7. *Шеляг-Сосонко Ю.Р.* *Менеджмент охоронних лісів України* / Ю. Шеляг-Сосонко – К.: Фітосоціоцентр, 2003. – 299 с.

8. *Малишко М.І.* *Екологічне право України* / М. Малишко – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2001. – 392 с.